

Juhász Tamás (Kolozsvár)

**A református egyház hitvallási iratai:
a Heidelbergi Káté (1563) és
a Második Helvét Hitvallás (1566)**

Előadás a Nyugat-európai magyar protestáns gyülekezetek
presbitereinek 6. értekezletén

Holzhausen/Burbach, 2008. március 14-16.

Keresztyén Testvéreim!

Örülök, hogy itt lehetek, és nagy várakozással nézek a találkozók elé. Régebben, ha Németországba, vagy máshova Nyugatra értekezletre jöttem, mindenütt vagy a többségi nemzet egyháza/teológiája vagy valamilyen ökumenikus fórum volt a keret, amely előtt megszólaltam, és ilyenkor mint magyar, magamat kisebbségben éreztem. Most nyugat európai magyarok között vagyok, és úgy érzem, az anyaegyházból szólok a leányegyház/szórvány kisebbségben élő tagjaihoz. A szórványban élő magyar mélyebben átéli a hit erősítő, vigasztaló és bátorító erejét, mint a tömbmagyar. Előadásomban igyekeztem nagyobb hangsúlyt tenni hitvallási irataink vigasztaló, bátorító részleteire.

Hat pontban fogom előadni mondanivalómat:

- 1 Történelmi háttér. A két református hitvallás kialakulása
- 2 Istentiszteleti háttér. Hitvallásaink kapcsolata az istentisztelettel
- 3 Hiszem az egyetemes keresztyén anyaszentegyházat. Az egyház mint a hitvallás tárgya.
- 4 Hit és imádság. Hogyan hordozza egymást imádságunk és hitvallásunk?
- 5 A Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás néhány sajátossága.
- 6 Hitvallásaink revíziója. Kell-e új magyar református hitvallás?

1. A történelmi háttér

Mindkét hitvallásunk „harc helyzetben” (Kampfsituation, W. Neuser kifejezése) született. A Heidelbergi Káté abból a szükségből született, hogy a Pfalzi Választófejedelemség területén bár végben a reformáció, tíz-tizenöt éven át a legkülönbözőbb kátékat és hitvallási iratokat használták a lelkipásztorok és a tanítómesterek. Luther, Melanchthon, Kálvin, Zwingli – és mások – sokszor eltérő hatása egyformán érvényesült. A reformáció kezdeti évtizedeiben, ebben a hitvallási-felekezeti szempontból nagyon érzékeny korban minden kis eltérésre felfigyeltek mind a hívők, mind a lelkipásztorok, mind a hatóságok. A másképpen tanítóra könnyen kimondták, hogy eretnek, s az eretneket akár máglyára is küldhették. III. Frigyes választófejedelem azért íratta meg a Heidelbergi Kátét, hogy mind a templomi igehirdetésben, mind az iskolai tanításban egyféle zsinórmértéket használjanak.

A Második Helvét Hitvallást ugyan már megjelenése előtt öt évvel megírta Bullinger, mint magánvégrendeletet, de azért adta ki, mert III. Frigyes tőle, a híres zürichi hittudóstól kért egy olyan hitvalló iratot, amellyel a császár és a birodalmi gyűlés előtt bizonyíthatta: nem csak Pfalzban tanítanak és prédikálnak így, hanem a jelentősebb svájci kantonokban is.

1.1 A Heidelbergi Káté

Az egyháztörténeti kutatás nagyjából feltárta a Heidelbergi Káté keletkezésének előzményeit, megjelenésének körülményeit és a megjelenése utáni egyházi vitákat. Bár a heidelbergi és pfalzi levéltárak háromszori pusztulása után alig maradt forrásanyag, Sudhoff, Gooszen és Lang korábbi kutatásai után újabban Hollweg, Goeters és Neuser professzorok feltárásai segítettek hozzá a káté elő- és utótörténetének megismeréséhez. Az ő kritikai-történeti tanulmányaik világították meg a káté forrásainak és szerzőinek szerepét a kialakulásban. Teológiai történeti szempontból a Heidelbergi Káté magyarázatai történetére is érdemes figyelni, s a kátékiadások történeti ismeretére is, ahogyan az a Nagy Barna, Czeglédy Sándor és Bucsay Mihály 1963. évi tanulmányaiban példamutató szinten előttünk áll.

Barthnak egyes reformációkori hitvallási iratokról és kátékról írt tanulmányai (Genfi Káté, Skót Hitvallás, Heidelbergi Káté) újra figyelmeztettek arra, hogy az egyháztörténeti és katekétikai feldolgozások nem pótolhatják reformátori irataink teológiai tanulmányozását.

Kegyes Frigyesnek és papjainak az volt a terve, hogy a vitás teológiai kérdésekben egy szigorúan a Szentírás bizonyágtételére támaszkodó hitvallást fogalmazzanak meg, és egy ezt tükröző egyházi

rendtartást alakítsanak ki.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Frigyesnek és munkatársainak ennél a tervnél az volt az elsődleges szempontja, hogy a pfalzi gyülekezetek belső rendjét tisztázzák és megerősítsék. Az erre irányuló munka 1562 folyamán konkrét formát öltött a katekizmus-bizottság tevékenységében, aminek eredményeképpen ennek az évnek a végére, feltehetően készen állott a káté. 1563. január 19-én kelt a fejedelem által írt előszó. A káté eredeti címe: „Katekizmus, avagy keresztyéni tanítás, ahogyan az a pfalzi választófejedelemség templomaiban és iskoláiban gyakorlatban van”

Olevianus elküldött egy-egy példányt Kálvinnak Genfben és Bullingernek Zürichbe. A két neves ember reakciójáról is beszámoltak a kortársak: Kálvinnról, aki már súlyos beteg volt, azt jegyezték fel, hogy a káté felolvasása után egész nap ragyogni látszott az arca az örömtől; Bullinger pedig „a legjobb káté”-nak nevezte, „amit valaha is olvasott”.

1565-ben Kolozsvárt is megjelent a Heidelbergi Káté latinul, de sajnós, unitárius csonkításokkal. Kegyes Frigyes maga viszont 1566-ban – miután a császár és a birodalmi rendek előtt jól védte a kátét is, a pfalzi reformáció ügyét is – így nyilatkozott: „Ami az én katekizmusomat illeti; ahhoz én ragaszkodom és érte kezeskedem. Ez a széljegyzetekben a Szentírás fundamentumaival oly erősen fel van fegyverezve, hogy megdönthetetlen maradt; és bár egynémely teológusok megpróbálták; mégis alul maradtak, és reménységem szerint Isten segítségével ezután is megdönthetetlen marad”

A két szerző és a káté forrásai

a) Olevianus Gáspár (1536-1587). Az ő katekétá képességeiről Ursinus így vallott: „A tanításra alkalmas és gyakorlott férfiú ő, aki azzal tűnik ki, hogy az együgyű nép és az ifjúság értelmének megfelelő módon tud beszélni.”

Kegyes Frigyes halála után a Szentlélek-templom lelkészét Herbornba hívták lelkésznek, majd 1584-ben az ott meginduló teológiai főiskola (Hohe Schule) első tanára lett. Herbornban halt meg 1587-ben.

b) Ursinus Zakariás (1534-1583) Olevianust követte a dogmatika tanszéken. A fejedelem halála után Neustadt a.d. Hardt-ban telepedett le, ahol 1578-tól 1583-ban bekövetkezett haláláig az ottani kollégiumban tanított és folytatta irodalmi munkásságát.

Ursinus és Olevianus egész sor régi és korabeli kátét tanulmányozott át, és szinte mindegyik hatását ki lehet mutatni. Egyes kátékból (pl. Kis Káté, Emdeni Káté, Genfi Káté) egész szövegrészeket átvettek. A több tucat káté, amelyeket a Heidelbergi Káté elődjeinek lehet tekinteni, keletkezési helyük szerint, öt csoportba sorolható: strassburgi, felnémet (délnémet), zürichi, genfi és keletfríz katekizmusok. Alapos teológiai és dogmatörténeti tanulmányok sorozatára volna szükség, hogy kimutatható legyen: melyik irányból milyen és pontosan melyik hatás vagy gondolat érezhető a Heidelbergi Kátén. Leegyszerűsítve hangzik, de alapjában véve ma is igaz, amit Max Goebel egyháztörténetész száz évvel ezelőtt így fogalmazott meg: „A Heidelbergi Káté négy jó tulajdonságot egyesített magában: lutheri bensőségességet, Melanchthoni világosságot, zwingliánus egyszerűséget és kálvini tüzet.”

A protestáns káték felépítése a reformáció idején is, azóta is, mindig hasonló volt: öt szöveg magyarázatát tartalmazták. Ez az öt szöveg (régen úgy nevezték: az öt hitágazat): a Tízparancsolat, a Mi-atyánk, az Úrvacsora igéje, a Keresztség igéje és a Hiszekegy. Ezeket tetszőleges sorrendbe helyezték s az ilyen kátét szintetikus kátének nevezzük. Ilyen a Luther Kis Kátéja, ilyen a Második Helvét Hitvallás. A Heidelbergi Káté az analitikus káték közé tartozik. Ezek a káték a hagyományos anyagot egységesen foglalják össze az általánosan emberi és a sajátosan keresztyéni szempontok figyelembevételével, és rávilágítanak arra, hogy mi a fundamentuma mindennek. Kálvin előtt az analitikus káték sorában az elsőbbség a cseh testvérek és a valdensek kátéit illeti meg (O. Weber) – egyik közös vonása az volt, hogy kiindulásuk antropológiai: Mi vagy te? Ember vagyok. Kálvin is az embertől indul el, de ezt a kiindulást úgy fogalmazza meg, hogy a tanító a gyermeket az élet célja felől kérdezi ki. Ez a cél: Istent megismerni, azaz benne igazán hinni, neki engedelmeskedni, őt imádni és neki hálaát adni. „Az egykori humanista Zwingli és Kálvin számára Isten felségének megismerése jelenti elsősorban a választ arra a kérdésre: Quis humanae vitae praecipuus est finis?...Ez

pedig (ti. Isten megismerése) egy teljes embert követelő, az ember határozott aktivizmusát feltételező életprogram.” (K.Barth, 1924)

Ez a fő célkitűzés határozza meg a Genfi Káté felépítését, s ebben követte Kálvint a Heidelbergi Káté is: a hit (az apostoli hitvallás) kifejtése megelőzi a törvényt (a dekalógust). A hit Istennek az evangéliumban tett ígéretét közli és azt egyúttal meg is ragadja. Ezért a hit az istenismeret alapja. A törvény Istennek reánk vonatkozó igényét jelenti be, s ezért az istenismeret útján, a hitben újjászületett életbe vezet. Ez az úgynevezett tertius usus legis, vagy usus in renatis.

A Genfi Káté másik nagy értékét, a világos, határozott teológiai megfogalmazást is átvette a Heidelbergi Káté, bár nem abban a tan-szerű, sokszor száraz formában, mint amaz. Ennek a körülménynek okát és magyarázatát mindkét káté születési helyével és címzettjeivel kell magyarázni. Arról van szó, amit a Genfi Káté a mottóul választott ígérel, 1Pét 3,15-tel fejezett ki: „Mindig készek legyetek megfelelni mindenkinek, aki számot kér tőletek a bennetek lévő reménységről”. A Heidelbergi Káté is, de még inkább a Kálvin kátéja olyan harci helyzetben született, amelyben az egyes gyülekezeti tagnak gyakran kellett megküzdenie személyes és teológiai egzisztenciájáért. Aki a Péter levelében említett készséget és felelősséget el akarta sajátítani, annak jól kiállított bibliai-teológiai fegyvertárral kellett rendelkeznie.

Bárhonnan is merítettek a káté szerzői, olyan „kompiláció” (G.A. Benrath) lett, amely mélyebb és gazdagabb tartalmilag is, formailag is, mint bármelyik forrása, olyan „tanítvány”, aki valóban túlnőtt mesterén. Megjelenésekor sok és heves vitát váltott ki, pedig a vitás kérdésekben is mérsékelt álláspontot foglalt el. Olyan sákramentum-tant tartalmaz – például –, amely fölött lutheránusok és reformátusok, évtizedes viszálykodások után békejobbot nyújthattak volna egymásnak. Sajnos, a Luther és Zwingli, illetve a Wittenberg és Zürich közötti ellentétek elmélyültebbek voltak, semhogy a Heidelbergi Káté ebben a kérdésben unióhoz vezethetett volna. Megjelenése évtizedében nem tudtak igazán egymásra hallgatni a felek, s így ez is meghallgatás nélkül maradt (H. Hesse, 1936). Az ellentéteknél azonban sokkal mélyebbre nyúlt a közös evangéliumi fundamentum: az a hit, hogy Isten, Krisztusért, ingyen kegyelemből a hit által megigazítja a bűnös embert. „Az a tény, hogy a reformáció történetének második korszakában a Heidelbergi Kátében ez a tan még egyszer olyan hamisítatlan, azaz eredeti, lényegre törő, találó s ezért hathatós kifejezést nyert, ... mindig újból – és joggal – csodálkozásra késztet.” (G.A. Benrath)

„Ez a káté a 16. században arra törekedett, hogy mindegyik evangéliumi egyház hit-javait felszínre hozza. Benne a Luthertől és Kálvintól, a Melanchthontól és Bullingertől fakadó források közös mederre találtak, de egyben határozott irányba is terelődtek.” (G. W. Locher)

A heidelbergi szerzők nem „egyeztetik” a reformátorok teológiáját, hanem egyetlen közös kincsüknek tekintik a reformátorok tanításának egymást kiegészítő tételeit.

1.2 A Második Helvét Hitvallás

Bullinger Henrik 1561-ben, a nagy pestisjárvány után írta *Az igaz hit egyszerű megvallását* című magán-hitvallását, mintegy a halálos veszedelemben élő ember szellemi végrendeletként. Nem szánta nyilvánosság elé. Felgyógyulása után betétette a zürichi levéltárba, az utókor számára.

Igenám, de Bullingernek ki kellett vennie testamentumát a városi tanács levéltárából! Amint említettem, a heidelbergi választófejedelem tőle kért olyan hitvallást, amellyel a Heidelbergi Kátét az 1566. májusára kitűzött augsburgi birodalmi gyűlésen megvédelmezze. Tetszett is neki, de azzal a kéréssel küldte vissza, hogy ne csak Bullinger hitvallásaként, hanem minél több svájci kanton egyházával fogadtassa el hitvallásként. Magánhitvallásából alig két hónap leforgása alatt tizenhárom kanton és város gyülekezetének közös hitvallása lett. Ez az irat, az elfogadó egyházak aláírásával és Simler Józsiás előszavával azért jelent meg 1566. márciusában, hogy a pfalzi fejedelem magával vihesse a birodalmi gyűlésre, mint a szó szoros értelmében vett védíratot, apologiát. Ott, az 1566-os augsburgi birodalmi gyűlésen a pfalzi (palatinátusi) vallási helyzet és a Heidelbergi Káté ügye is a rendek elé került. III. Frigyes olyan hitvallási iratot kért Bullingertől, amely mind evangéliumi tar-

talma, mind tekintélye szerint hivatkozási alapul szolgáljon a pfalzi ügy védelmében. És a Második Helvét Hitvallás erre is alkalmasnak bizonyult. A kiadásra előkészítésnél kerültek bele ugyanis a cáfolatokat, elutasításokat kimondó sok damnamus, execramur, repudiamus kezdetű mondat (minden részben legalább egy). Közülük egyetlen szelíd kifejezés van (a Szentírással nem egyező egyházatyáktól illő tisztelettel elfordulunk – a quibus modeste recedimus). A kemény, határozott elhatárolódásoknak az volt az értelmük, hogy még a pápa egyházának főemberei is lássák: a svájciak és a pfalziak nem eretnekek.

1.3 A két hitvallás elterjedése

Mind a Heidelbergi Káté, mind a Második Helvét Hitvallás Európa-szerte gyorsan ismertté vált. Nálunk magyaroknál a Kátét latinul 1565-ben Kolozsváron adták ki, a szintén latin nyelvű Hitvallást pedig 1567-ben a debreceni zsinaton fogadták el a tiszántúli és az erdélyi reformátusok. A Kátét magyar nyelvre először Huszár Dávid pápai lelképásztor fordította le 1577-ben, míg a Második Helvét Hitvallás magyarra fordítója Szenczi Csene Péter (1616 Oppenheim és Debrecen).

A Káté és a Hitvallás diadalútját nemcsak az iskolai és konfirmációi oktatásban 450 éve betöltött szerepük jellemzi, hanem az a sok nyomtatásban megjelent magyarázat és kátéprédikáció is, amely egész történetüket végigkíséri. Minden korban a legjobb teológusok magyarázták. Igaz, leginkább a Heidelbergi Kátét volt szokás végigprédikálni, de nálunk erdélyi magyaroknál a Második Helvét Hitvallásról is tudunk prédikáció-sorozatot. Ez sajnos a Székelyudvarhelyi Kollégiumi Könyvtár levéltárában van: Málnási László guberniumi lelkész tartott róla 76 prédikációt (1769-1773).

A Heidelbergi Káté jelentőségét emeli ki a következő történet. Az 1618/19-es dordrechi zsinaton a brit szigetekről jött reformátusok is voltak. Miután hazamentek, a küldöttség lelkesen jelentette: „A mi kontinensen élő testvéreinknek olyan értékes kincs van a kezükben, amelynek lapjai többet érnek, mintha színaranyból volnának!”

2. Az istentiszteleti háttér

Ennél a pontnál elsősorban a Heidelbergi Kátéről beszélek. Ezt a hitvallást ugyanis eleve úgy tervezték, hogy szövege az istentiszteleti rendtartás rész legyen. Amiről az 1. kérdés alapján az egész hitvallás beszél, a pfalzi ágendában a keresztség és az úrvacsora között foglal helyet. Mindaz, amit a káté „tanít”, innen, a tanításnak a gyülekezet életében betöltött szerepe felől nyer különös megvilágítást.

A káté és a rendtartás egymással szoros egységben és kölcsönhatásban van. A káté mint tanító könyv az ifjúság bibliai nevelésén túl az egész gyülekezetet Isten igéjének és akaratának megismerésére akarja vezetni. Mint vigasztaló könyv az ige alatt élő gyülekezet imádkozó kegyességének és rendjének vezérfonala akar lenni. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a káté, mint hitvallási irat, hogyan töltötte be feladatát a pfalzi gyülekezeti rendtartásban és ebből következően, hogyan végezheti ezt a funkciót a mai gyülekezet életében.

Az elkészült rendtartás is ezt a kétirányú folyamatot tükrözi: a hitvallás az egyház rendjének a része, mert az egyház rendje a hitvallás része.

Ez a szavakban meg nem fogalmazott meggyőződés a rendszeres hitvallásban és hitvalló rendjében élő egyházzól, amely a káté és a rendtartás egységében tükröződik, abból a kálvinista felismerésből ered, hogy „az egyház nemcsak abban él, amit prédikál, és nemcsak abban, amit tesz, hanem egyszerűen abban, hogy ő maga” (G. W. Locher). Az egyház egyház, s ezt az identitást meg kell őriznie, ha nem akar egyrészt a rajongás, másrészt a megmerevedés áldozatául esni (O. Weber).

Mindkét hitvallásunk meggyőződéssel vallja, hogy a református templomokban a bibliai és egyháztörténeti képeknek nincs helyük, „mert Isten az ő anyaszentegyházát nem a néma (bálvány)képekkel, hanem az ő szent igéje prédikálásával akarja tanítani” (98). A Második Helvét Hitvallás 22. része ehhez hozzáteszi: templomaink legyenek rendben tartva, de egyszerűek, minden cifraság nélkül,

és képek nélkül, mert „a templomok igazi ékessége a templomba járók igazlelkűsége, kegyessége és erényei”.

3. Mit hiszel az egyetemes keresztyén Anyaszentegyházról?

A káté az egyházban élő hívőt, a megmentett reménykedőt szólítja meg, s mintegy annak a szemével, lelkével tesz vallást a Szent Lélekről és az egyházról. A hívő ember csak „belülről” látja saját egyházát. Mint keresztvíz alá tartott csecsemő nyugszik az „anya”-szent- egyház karján, „az igaz hitben megegyező sereg” közepette – honnan tudhatná, hogy ez a hely egyetlen, szent, katolikus és apostoli? Ez a hely, ahol valami csodálatos történik vele, amit megtanulni és amiért hálát adni egy egész élet is kevés, egyszerűen van: minden mást megelőzően és mindent meghatározóan, Isten kegyelméből és a magam életének bizonyága szerint, létezik.

A Heidelbergi Káté egyházról szóló tanítását – jellemzésül – összehasonlítom egyházunk másik hitvallási iratával, a Második Helvét Hitvallással. A jelenkori eklézsiológiai irodalom olyan gazdag, hogy az arra való kitekintés külön dolgozatot igényelne.

Mindig volt, van és lesz egyház. A pfalzi és a helvéci hitvallásban az egyházról szóló tanításnak közös a kiinduló pontja és az iránya. Ez a kiinduló pont: az egyház létező valóság. Isten akarata, Isten szövetsége és az Isten kijelentését tudtul adó teljes szentírás alapján valljuk, hogy Isten egyetemes egyháza a világ kezdetétől a világ végezetéig volt, van és lesz. „Sohasem volt, sem nem lesz valaha is olyan idő, amikor Isten nem szentelt volna, vagy ne szentelne magának némelyeket ... Mert a régi próféták szintén bizonyosságot tesznek arról, hogy az Anyaszentegyház mindörökké tart (Zsolt. 132, Mt. 28, Ján. 14, Mt. 16.) Krisztusnak mindig volt, van és lesz anyaszentegyháza”.(Tőkés, Kommentár II,3)

A Második Helvét Hitvallás XVII. részének 1-4. pontja bibliai bizonyító anyaggal igazolja, hogy Isten egyháza mint egyetemes, egyetlen és oszthatatlan rend áll a földön az emberek üdvösségéért. Isten Fia sereget gyűjt. A Heidelbergi Kátéban ugyanez a bizonyosság szólal meg, éspedig az igazolást nem igénylő evidencia erejével. Az egyház létéből indul ki: „Mit hiszel ... az anyaszentegyházról?”

Az egyetemes egyház Isten folyamatos és konkrét, személyes üdvözítő munkája. Ezt fejezi ki az egyház „gyülekezet” neve. A gyülekezet az egyház létmódja. Ez a Heidelbergi Káté egyház-értelmezésének központja és sajátossága. Az egyházról mint gyülekezetéről szóló tanítás avathatta a Heidelbergi Kátét a református katekizáció és konfirmáció alapvető iratává. A gyülekezet ilyen hangsúlyozását nem találjuk meg a II. Helvét Hitvallásban. Bullinger iratában a 6-11. pontokban – a reformáció helyzete által diktált – apológia érdeke lép előtérbe: az igaz egyházzal való egység fenntartásának parancsa. Igaz, a XVIII. és XXII. rész gyülekezeti jellegű, mivel e részekben egyfelől az egyházi szolgák, másfelől az egyháztagok kötelességét tárgyalja. A két hitvallási irat összehasonlítása alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a Heidelbergi Káté szerint a gyülekezet maga az egyház, Isten egyetemes egyházának létmódja, a helvét hitvallás viszont az egyházban létező vagy az egyházból következő gyülekezetek kialakulására és fennmaradására irányítja a figyelmet.

Az egyház rendeltetése és rendíthetlensége. Az egyház rendeltetése a káté szerint a Krisztusban való participatio és a Krisztus iránti engedelmesség az evangélium hirdetése, azaz az ige és a Szent Lélek által. A káté az egyház rendeltetéséről szóló tanításban Krisztus országáról tesz bizonyosságot. A II. Helvét Hitvallás XVII. része pásztori szempontjaival mintegy kiegészíti a kátét, amikor azt fejezi ki, hogy az egyház, a neki adott rendeltetés betöltéséért olyan közösség, amelyet a rendíthetlenség jellemez: „Pál az igazság ama oszlopának nevezi az egyházat, amely Krisztusra támaszkodik ... nem önmagának él, hanem Krisztusnak, aki mindenestől uralkodik benne ... Belőle részesül az egyház, hogy így maga is legyen az igazság oszlopa. Támadja és ostromolja az ellenség, de rendületlenül áll ... ameddig Krisztussal egyesülve, az ő közösségében állhatatos marad” (Tőkés, II,15). Az egyház rendeltetése és rendíthetlensége összefügg, azonban a káté ezt az „ecclesia triumphans”-ra való bármilyen utalás vagy célzás nélkül vallja. Az egyház a rendeltetése betöltésé-

ben élő egyház.

Az istentiszteleten látható egyház. Az egyház az istentiszteletben tölti be rendeltetését. A Káté az istentisztelet két fő eszközét világítja meg: az evangélium prédikálását és a szent sákramentumokkal való élést. Mindkettőről, mint bizonyásgról tanít. Bizonyítják, hogy az Isten számára kedves istentisztelet végbement a kereszten Jézus Krisztus egyetlen engesztelő áldozatában és folytatódik a mennyben Jézus Krisztus közbenjárásában, valamint a földön mibennünk, akik Krisztus Lelke által a mi Urunknak engedelmesskedünk. Az evangélium prédikálása és a sákramentumokkal való élés úgy tesznek bizonyásgot Jézus Krisztus istentiszteletéről, hogy abba bekapcsolják a gyülekezetet és azt felkészítik az istentiszteletért való felelősségre. Az istentiszteleti felelősségből következik a kisgyermek megkeresztelése, az úrvacsorában való részvétel parancsa, az úrasztalához való járulás és az attól való eltiltás egyházi feltételeinek megállapítása; továbbá Isten iránti hálánknak egész életünkkel való megmutatása, az istentiszteleti gyülekezetben való részvétel, Isten ígétének tanulása, az Úr segítségül hívása a szentek közösségében, a Krisztus szerinti adakozás és főképpen az imádság, mint istentiszteletünk kiváltképpen való része. Az istentiszteleti életben elválaszthatatlanul egymásra épül Jézus Krisztus istentisztelete, a gyülekezeti istentisztelet és a hívők, azaz a gyülekezet és Krisztus tagjainak személyes istentisztelete. A Heidelbergi Káté egyháztanának gyakorlatiassága az istentiszteletéről való tanítással lesz világos. Ez hitvallásunk ekléziológiájának leggazdagabb része, amely az 54. fejezet zárótételét világítja meg: mit jelent, hogy a világ kezdetétől a világ végezetéig fennálló egyháznak „én is élő tagja vagyok és mindörökké a maradok”.

A Második Helvét Hitvallással való egybevetés mutatja, hogy nincs eltérés a két irat között egyház és istentisztelet egymásra vonatkoztatásában. A Második Helvét Hitvallás is, az I. fejezettől kezdve (ahol a Szentírásról szóló tanban belefoglalja az igehirdetést) az utolsóig (ahol a közbékére és nyugalomra felügyelő polgári hatósággról azt tanítja, hogy „tartsa kezében Isten ígését”), az ígéből nyert minden ismeret egybekapcsol az istentisztelet megfelelő részével. Lényeges különbség van azonban az istentisztelet tárgyalási módjában. Bullinger szimbolikus iratát istentiszteleti vonatkozásban három cél vezette: a) elhatárolni az igazi, helyes istentiszteletet a hamistól (elsősorban a történeti és 16. századi szektáktól), b) kifejezésre juttatni az igazi megértést, türelmet, hangsúlyozni egyenlő értéküket és c) igazolni, hogy a reformált egyházak istentisztelete igaz, azaz a szentírással megegyező istentisztelet. Arra a kérdésre, hogy kikhez szólnak ezek az elhatároló, egységet kereső és igazoló megállapítások, úgy véljük, Bullinger testamentumának az utókorhoz, a hivatalos apológiának a kívülállókhöz intézett vallomásait halljuk. A Heidelbergi Káté iránya más; jellemzője a 67. kérdés: „Arra valók-e tehát az ige és a sákramentumok, hogy hitünket Krisztusnak a keresztfán történt áldozatára mint üdvösségünk egyedüli alapjára irányozzák?” A Káté az egyházban élő hívőkhöz szól, s meghatározza számára és a gyülekezet számára az üdvösség egyedüli alapjából következő istentiszteletet. „Kell”, „követel”, „szükséges”, „tilt” stb. – ezek a kérdőszavak vezetnek be az istentiszteleti tanításokat. Az egyházzal szóló hitvallás nemcsak megalapozza, hanem előírja az istentiszteletet, az Isten ígéje iránti engedelmisséget.

Communio sanctorum. A Heidelbergi Káté egyházzal szóló kérdéseire Ursinus két magyarázatot fűzött. A második a „communio sanctorum”-ot értelmezi. Tanítását négy pontban foglalta össze: 1) „A közösség jelenti az összes szenteknek Krisztussal való kapcsolatát, mint tagoknak a fejjel, mely közösség a Szent Lélek által jön létre, aki a fejben és a tagokban lakik s a tagokat a fejjel megegyezővé teszi, mindazáltal úgy, hogy a tagok és a fej aránya megmarad”; a) „Jelenti a részesedést Krisztus minden javaiban. Minden szent nézve ugyanaz a megbékélés, a váltság, a megigazítás, az élet és a megtartás: a Krisztus által a Krisztusért. Az összes szenteknek ugyanazok a közös javai, amelyek megtartásra szükségesek: egy a test és egy a Lélek, miképpen elhívástoknak egy reménységben hívattak is el. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség”; 3) „Jelenti a speciális ajándékok szétosztását. Ezek az ajándékok részlegesek ugyan, de az egész egyházzal közösek is, amelyek az egyház tagjaira fordíthatnak, az egész test javára, a szentek kapcsolatára, a szolgálat munkájára, Krisztus testének építésére;” 4) „Jelenti az összes tagok kötelezettségét, hogy az ajándékokat, ame-

lyekkel bírnak, fejüknek, a Krisztusnak és az Istennek dicsőségére fordítsák. Ebből világos, hogy üres koholmány (azt állítani) a közösségről, hogy (az azt jelentené, mintha) Krisztus testének lényege volna a mi testünkben. Megcáfolja ezt a fejnek és a tagoknak igen gyakori összehasonlítása. Azért közli magát velünk a Krisztus, hogy bennünk lakják és bennünk maradjon. Ezért olyan a közösség, amilyen a megmaradás. Ámde Krisztus megmaradása lelki, mivel örökkévaló. Tehát a közösség is az.”

„Ezekből világos, hogy mit jelent ez: Hiszem a szentek közösségét, tudniillik hiszem, hogy az összes szentek (akik között – biztosan állítom – én is ott vagyok) a Krisztussal mint fejjel, az ő Lelke által egyesülnek, s a fejből reájuk kiáradnak az ajándékok ... amelyek az egyház építésére kívántatnak meg.”

Úgy véljük, hogy Ursinus magyarázatai megerősítik azt, amit a Káté egyháztanáról a káté összefüggésében, a Káté és a szentírás kapcsolatában megállapítottunk. A következő két fejezetben részletesebben idézzük e magyarázatokat, bár jelentőségük nem több, mint a káté megerősítése. Ursinus magyarázatai és a káté között nincs olyan szerves kapcsolat, mint Luther Kis és Nagy Kátéja, vagy az Augustana és az Apologia között. Ursinus magyarázatai a káté vezérfonalára felfűzött „Loci Communes”, melyek sok helyt csak érintik a Kátét, s az érintő pontból nem a káté központja, hanem az ellenkező nézetek megcáfolása felé halad.

Így az egyházant kiegészítő istentiszteleti tanítás a 103. kérdés-felelet alapján Ursinusnál nagyrészt a szombat-ótestamentumi eredetét, s a szombat-vasárnap kérdést tárgyalja. Mindazáltal nem hiányzik belőle néhány istentiszteleti reflexió sem, s ezek az 55. kérdésnél kiemelt „építést” mélyítik el, az „egyházi szolgálat” fogalmaival. E fogalom értékét aláhúzzuk: az istentisztelet a tulajdonképpeni egyházi szolgálat. „Az egyházi szolgálat megtartása isteni hatalommal létesített kötelesség a gyülekezet tanítására és a sákramentumok kiszolgáltatására”. Bár az igehirdetés és a sákramentumok kiszolgáltatása olyan kötelesség, amely az egyház megkülönböztető jegye, Ursinus szerint is csupán eszközök, szolgálatuk értékét a Jézus Krisztussal való közösség megépülése adja meg: „Miként az igaz tudomány hallgatását, hasonló módon akarja Isten a sákramentumok használatát is láttatni a gyülekezet nyilvános összejövetelein, mivel azt akarja, hogy ezek közül mind a kettő ismeretes legyen, hogy az egyházat erről ismerjék és különböztessék meg a többi vallástól. De a sákramentumok, épp úgy, mint a hirdetett ige, csupán eszközök a hitnek és kegyességnek felkeltésére és ápolására.”

Az egyház hitvallásainkban: összefoglalás. Az egyházról szóló tanítás gyakorlati összefoglalásában különösen a 74, 54, 31/c, 1, 76, és 103. kérdéseket emelhetjük ki:

- a) Hitvallásunk Isten örök szövetsége fundamentumán azokat tanítja, akik a szövetséghez tartoznak és bizonyosságot nyertek a keresztség mint a szövetség sákramentuma által, hogy beoltattak az anyaszentegyházba.
- b) Az anyaszentegyházat az Isten Fia az egész emberi nemzetségből gyűjti, s őbenne örökéletre választott az az igaz hitben megegyező gyülekezet, amelynek én is élő tagja vagyok.
- c) Isten Fia azért nevezetik Krisztusnak, mert mint örökkévaló király az anyaszentegyházat igéje és Szent Lelke által fenntartja és kormányozza.
- d) Az egyház tagjának lenni azt jelenti, hogy Jézus Krisztust hűséges Uramnak és Megváltómnak vallom, aki engem megszabadított, megőriz és késszé tesz arra, hogy őneki éljek.
- e) Az egyház tagjai a szentek közössége, mert mindnyájan megegyező módon részesek vagyunk Krisztusban és az ő közös javaiban, hogy kegyelmi ajándékainkkal a többi tagok javára és üdvösségére szolgáljunk.
- f) Ezt a szent közösséget Jézus Krisztus az úrvacsora sákramentumával a bűnbocsánat hirdetésével megerősíti s vele a Szent Lélek által való eggyé lételben az örök életre táplálja;
- g) A Jézus Krisztussal való közösségben Isten a gyülekezetet az ő tiszteletére hívta el és az istentiszteletért való felelősségre méltatta.

4. Hit és imádság

Luther a Nagy Kátében ezt tanítja az imádságról: „Azt legyen az első, amit tudnunk kell: Isten parancsolatából következik, hogy imádkozni kötelesek vagyunk... ezért kérünk és szorgalmasan imádkozunk mindenkit, hogy ezt kösse nagyon a szívére és ne utasítsa el semmi szín alatt az imádkozást. Mert bár amit eddig tanítottak nekünk, az az ördög nevében volt, úgy hogy senki sem figyelt reá mit imádkozott, hanem elégségesnek vélte, ha elmondja a magáét, akár meghallgatja Isten, akár nem. Ez annyi mintha az imádságot sánca hajítottuk volna és vaktában elmormoltuk volna. Ha ilyen gondolatokkal engedjük magunkat elijeszteni: nem vagyok szent és eléggé méltó; ha olyan kegyes és szent volnék, mint Péter és Pál, akkor imádkoznék. – De el ezekkel a gondolatokkal, mert ugyanaz a törvény, amely szíven találta szent Pált, engem is eltalált és épp úgy mint érette, érettem is adott a másik parancsolat, úgy hogy ő sem dicsekedhet jobb vagy szentebb törvénnyel. Ezt mondjad tehát: az imádságot amit elmondok épp olyan tetszéssel fogadja Isten, mint Szent Páltól, vagy a legszentebektől. Ennek oka az, hogy Isten az imádságot nem a személyre nézve tekinti meg, hanem az ő Igéjéért és az annak való engedelmségért. Mert annak a parancsolatnak alapján imádkozom én is, amelyből minden szenteknek az imádsága származott.

Amikor azt tanítjuk, a kátéval együtt, hogy az imádság a hitnek kikerülhetetlen következménye, akkor az a képzet támadhat, mintha hit és imádság a Krisztus-közösség két egymást követő lépése volna. Arról a félreértésről van szó, amely a káté beosztásával kapcsolatban felmerülhet, hogy ti. a bűn, megváltás és megszentelődés idői egymásutániságot fejez ki és hogy ennek megfelelően a megszentelődés keretében a lelki fejlődés fokozatait lehet megállapítani.

Valójában arról van szó, amit Kálvin az *Institutio* II/20 fejezete címében mond: „az imádság a hitnek legfőbb gyakorlása, amellyel Isten jótéteményeit naponta elfogadjuk”. Az a vallástétel szól meg itt, hogy Istennek egyetlen ajándékát Jézus Krisztusban, miután a hitvallás-helyzetben és a katekizáció rendjén bennünket üdvözítő és nekünk igazságot szerző hitként megismertem, ugyanazt az ajándékot az Istennel fennálló, újból megnyert élet-közösségben Vele folytatott imádságként naponta gyakorolom.

Hit és imádság egységét nem lehet másképp szemléltetni, mint azzal, hogy azt mondom: a hívő ember imádkozik. Ami így leírva egyszerűen és természetesen hangzik, az a valóságban: csoda. Csoda, mint ahogyan maga a hitre jutás és az imádkozásra-jutás is csoda. Hinni és imádkozni egyaránt: kegyelem. Mindkettőnek alanya és szerzője a Szent Lélek, aki mint a Krisztus Lelke, Isten elé viszi imádságunkat: segítségére jön a mi erőtelenségünknek és kimondhatatlan fohászadásokkal esedezik értünk (Róma 8, 26). Ő biztosítja hit és imádság egységét: a Szent Lélek Isten teszi lehetővé azt, hogy életem középpontját, az engem Krisztushoz kapcsoló hitet az imádságban megszenteljem, hogy a hitemet mozgósító imádságban Isten előtt újból átéljem bűnömet és nyomorúságomat, megváltásomat és Krisztusban nyert új életemet. „Miért nevezzük az imádságot a keresztyén élet szívdobogásának?” kérdezi szép imádság-tanulmányában Gottfried W. Locher. „Azért, mert benne az egész keresztyén élet jelenidőben tudatosul. A káté felépítésére gondolva mondhatjuk: az imádságban mind az első, mind a második főrészt vallástételt kimondom. Az imádságban ... újból és újból elismerjük nyomorúságunkat és újból és újból elfogadjuk megváltásunkat. A bűn, megváltás és hálaadás nem a lelki fejlődés értelmében része az imádságnak, de nem is valamilyen egy helyben topogást jelez. Egyik sem választható el a másiktól, egyik sem előzi meg a másikat. A keresztyén élet Istentől meghatározott és mindig megújuló ritmusáról van szó. A megbocsátást, útbaigazítást, segítséget kérő imádság a keresztyén ember meg nem szűnő mozgató ereje, mert benne a hit hármastusa lüktet. Ez indítja őt szüntelen haladásra. Ebben a haladásban az irány az örökkévalóság felé mutat s ebben kitartó várakozással él, mindaddig „amíg teljességre jut országlásod, amikor te leszel minden mindenkben” (123), ahol minden imádkozás céljához ér.”

5. A Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás sajátosságai

A Heidelbergi Káténak három sajátos vonását emelem ki. a) Az elsőt a hitvallás és a gyülekezeti életrend egymásra hatásáról már említettem. b) A második a jólsikerült teológiai-biblikus megfogalmazás és teológiai rendszer. Aki ezt annak idején (a 16-18. század felekezeti harcai idején) megtanulta, kész feleletekkel rendelkezett, amikor az élet, a családi kegyesség vagy éppen az üldözés helyzetében valakinek hite megvallásával felelnie kellett. Olyan jó, hogy mint láttuk, unitárius csonkítással még az unitáriusok is használni tudták. 1610-ben pedig megjelent egy katolizált változata is, Kölnben. Peregrinus (külföldi egyetemeken járt) lelkipásztoraink napjainkban beszélnek diadallal arról, hogy a Káté szövegének alapos ismeretével olyan készen kapott teológiai gondolkodásra és rendszerre tettek szert, amely megállja a helyét a külföldi teológusokkal szemben (akik már rég nem tanulják a kátét!). c) A tertius usus legis olyan sajátosság, amelyet a mellékletként hozott, Ernst Lange féle Tízparancsolat parafrázissal szemléltetnek.

A Confessio Helvetica Posterior legkiemelkedőbb hitvallási sajátossága az, hogy ez a mű egyszerre *confessio* is, *apologia* is, és *symbolum* is. A három egymáshoz közeli fogalom csak a köznyelvi használatban szinonima, de valójában nem az. A *confessio (oris)* ugyan szóban történő megvallása a hitnek, de olyan szóban, amely közelebb van a *contritio cordis*-hoz (a szívbeli töredelemhez), mint a tételes hitvallási irathoz. Az *apologia* – amint a görög szóösszetétel jelzi – védőbeszéd, azaz védekező hitvallás, míg a *symbolum* arra utal, hogy hitünk előbbi két cselekvését nem magányosan végezzük, hanem a többi hívő és hitvalló által felismerhető és elismert módon.

Confessio. Köztudomású, hogy Bullinger Henrik 1561-ben, a nagy pestisjárvány után írta *Az igaz hit egyszerű megvallását*, s ez a címben használt „egyszerű” (simplex) jelző a régi magyar szóhasználatban pozitív csengésű együgyűt, jámbort is jelenti. Vele a szerző világosan jelzi: saját, személyes hitét fogalmazza meg ebben a magánhitvallásban. Nem is szánta a nyilvánosság elé, mert lelki-szellemi végrendeletként a városi tanács levéltárában helyezte el. Ha szemléltetni akarom ennek az Isten színe előtt fogant, s az örökösök számára leírt szívbeli töredelemnek a sajátos műfaját, akkor tucatjával találunk a Hitvallásban olyan személyes hangvételű vallomásokot és intelmeket, amelyek bizonyára belejátszottak abba, hogy mind a korabeli hitvallók, mind a későbbiek annyira magukénak érezték. „A keresztyén hit nem vélekedés, vagy emberi meggyőződés, hanem a legszilárdabb bizalom és a lélek nyilvánvaló és állhatatos helyeslése, a Szentírásban és az Apostoli Hitvallásban előadott isteni igazságnak, sőt Istennek a legfőbb jónak, és kiváltképpen az isteni ígéretnek, valamint Krisztusnak, minden ígéret beteljesülésének legbizonyosabb megragadása (16)”. „A templomok igazi ékességét nem az elefántcsont, az arany és a drágakő teszi, hanem a templomba járók igazlelkűsége, kegyessége és erényei (22)”. „Ha a közjó, a haza érdeke és az igazság úgy kívánja, hogy a hatóság kényszerűségéből háborút indítson, [a keresztyén alattvalók] életüket is áldozzák fel és vérüket is ontsák a közjóért és a hatóságért, mégpedig Isten nevében készséggel, bátran és elszántan (30)” stb. Ez a hang a Pál apostol hitkifejezéséé a Timóteushoz írt II. levélben, s ez a személyes hitvallás tette feledhetetlenné Augustinus Vallomásait, de I. István király Intelmeit, II. Apafi Mihály könyörgéseit vagy Kölcsey Parainézisét – hogy csak néhányat említsünk.

Bullinger Hitvallása másodszor *védőirat*, *apologia*. A Krisztust „megragadó”, személyes és bizakodó hitnek, ahogy Bullinger magán-vallástételét fentebb értelmeztük, tulajdonképpen nincs szüksége védekezésre, még kevésbé támadásra. Az ilyen hit-vallomás magáért beszél, éppen egyszerűségével, jámborságával hat meggyőzően. Az egyszerű szív töredelme Isten felé fordít, nem figyelmeztet vetélytársakra, ellenségre, tévelygőre, mert nem fél tőlük.

Symbolum. Az aláírások, amelyekhez boldogan csatolták egy év múlva, 1567 februárját követően a Tiszántúli lelkipásztorok debreceni zsinatának hitvallást elfogadó nyilatkozatát, s a Hitvallás 1567. szeptemberi (II. Jánosnak Magyarország királyának ajánlott) kiadásáról szóló hírt. Az egyetemes egyházzal közösségben: ókeresztyén hitvallások

A hitvallás tekintélye a Szentírás alatt. *Revíziós formula*

Először fogalmazza meg egy hitvallási irat a *Szentírás magyarázatának* pontos szabályát.

A teológiai rendszer

Juhász István felosztása szerint:

1. Az üdvözítő Isten megismerése és tisztelete I–X;
2. Jézus Krisztus igaz Isten és igaz ember, a világ egyetlen üdvözítője XI;
3. A mi üdvözítőnk és az emberi élet XII–XVI;
4. Az emberek üdvösségének szolgálata és az egyház XVII–XVIII;
5. Krisztus a hívők üdvözítője és a sákramentumok XIX–XXI;
6. Az üdvösség szolgálata és életrendje a református gyülekezetben XXII–XX

Jack Rogers (Presbyterian Creeds) felosztása szerint:

I–XVI

Szentírás

Igehirdetés

Prédikáció

Istentisztelet

Teremtés

Bűn

Megváltás

Újjászületés (új élet)

XVII–XXX

Egyház és

Egyházi szolgálat (ministry)

6. Hitvallásaink revíziója

Hibák

A HK-ban nincs külön kérdés a világi hatóságról és a predestinációról.

Az 57. felelet a test-lélek dualizmus túlhaladott álláspontját képviseli.

A 80. felelet ma már bántóan anti-ökumenikus, és nem is felel meg a római katolikusok mai úrvacsora-értelmezésének.

A II.H.H.-ból hiányzik a pneumatológia és az eszkatológia.

VII. rész: Az ember nem testből és lélekből áll, hanem az ember *test-lélek egységében* teremtett

XI. rész: Jézus anyja, Mária nem „örökös szűz”, hanem csak *egyszerűen szűz Mária*. Ez arra utal, hogy Jézus fogantatásakor nem ismert férfit. De Jézusnak voltak földi testvérei, tehát nem „mindenkör” szűz.

XX. rész: Téves az a megjegyzés, hogy a bábák és az asszonyok azért ne kereszteljenek, mert „Pál apostol eltiltotta az asszonyokat az egyházi szolgálattól”. 1Kor 14 és 1Tim 2 olvasata ma egészen más, mint Bullinger korában volt. Egyházunk *elismeri és beiktatja a nőket* lelkipásztornak, presbiternek és diakónusnak.

Örök időkre szólnak-e a régi hitvallások? A református világban a 20. században nagyon sok helyen új hitvallások születtek (Barmen, Egyesült Államok 1967, Dél-Afrika 1994, Kanada 1997).

Mi is írhatnánk egy új magyar hitvallást.

De addig ne hagyjuk el a régieket. A Statenvertaling iniciáléján található kép szerint Ádám a paradicsomban már a Heidelbergi Káté alapján oktatta Isten igéjére a családját!

Irodalom:

Hitvallásaink (és más protestáns teológiai dokumentumok) világhálós lelőhelye németül:

<http://www.theology.de/downloads/wichtigeevangelischetexte.php>